

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

Kritikus helyett szófogadó állampolgár a Nat. eszményképe

Az Amnesty International Magyarország állásfoglalása a Nemzeti alaptanterv keletkezéséről és az Állampolgári ismeretek tantárgy bevezetéséről

A Kormány 2020. január 31-én elfogadta a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról szóló 5/2020. (I. 31.) Korm. Rendeletet (továbbiakban: Nat). Az új Nemzeti Alaptantervet felmenő rendszerben, 2020 szeptemberétől kell majd alkalmazni. Álláspontunk szerint a Nat. kidolgozásának és elfogadásának körülményei, valamint az előkészítés átláthatatlansága és a szakmai egyeztetés hiánya miatt is aggályos, illetve az állampolgári ismeretek tantárgy Nat. szerinti céljai és eszközei miatt is elfogadhatatlan. Üdvözöljük az állampolgári ismeretek új tantárgyként való bevezetésének tényét, ugyanakkor álláspontunk szerint a Nat.-ból és az új tantárgy megközelítéséből hiányzik mindaz, amely egy működő jogállamban az állampolgári nevelés célja lehetne. Álláspontunk szerint a Nat.-tal kapcsolatban felmerül az Alaptörvény X. cikkében foglalt tanulás, valamint tanítás szabadságának a sérelme.

A Nat. nyilvánosságra kerülése óta számos szakmai szervezet elemezte a szöveget, így jelen állásfoglalásunkban nem ismételjük meg ezeket a kritikai észrevételeket. Jogvédő civil szervezetként a jogállamiság védelmezésében és emberi jogi oktatási területen szerzett tapasztalataink alapján elsősorban a Nat. elfogadásának körülményeire és az állampolgári ismeretek tantárgyra koncentrálnunk.

Átláthatatlanság, bizonytalanság, törvénysértés: a Nat. elfogadásának körülményei

Az új Nat. előkészítését 2017 őszén kezdte meg a dr. Csépe Valéria vezette munkacsoport, amely az általa készített tervezetet 2018 szeptemberében széleskörű szakmai és társadalmi konzultációra bocsátotta. Az egyeztetés összefoglaló eredményét az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) sosem hozta nyilvánosságra, illetve az észrevételek befogadásáról sem tájékoztatták a javaslattevőket - köztük a Magyar Tudományos Akadémia Közoktatási Elnöki Bizottságának 100 oldalas véleményére sem érkezett reakció. 2019 januárjától Hajnal Gabriella, a Klebelsberg Központ elnöke vette át a munkacsoport irányítását, amelynek munkája az ezt követő egy évben a nyilvánosságot kizárva, színpalak mögött zajlott, egészen 2020. január 31-ig, amikor péntek este 10-kor megjelent a kormányrendelet az új alaptantervvel.

Bár a 2018-ban közzétett tervezet (továbbiakban: 2018-as tervezet) vonatkozásában lefolytatták a jogalkotási törvény által megkövetelt társadalmi egyeztetési folyamatot, az így beérkezett vélemények összegzését viszont nem hozták nyilvánosságra, valamint az előzetes hatásvizsgálat elkészítését is elmulasztották. Véleményünk szerint, tekintettel a hatályba lépett Nat. és a véleményezésre bocsátott tervezet közti jelentős koncepcionális különbségekre – a Nat. elfogadását megelőzően szükség lett volna egy új társadalmi egyeztetési folyamatra.

A Nat. elfogadásának körülményei és átfogó tartalmi változtatásai miatt az alapvető jogalkotási követelményeknek sem felel meg. A Nat. nem biztosít megfelelő felkészülési időt sem a diákok, sem a pedagógusok számára, és ezzel bizonytalanságot teremt a közoktatási rendszer egészében. A Nat.

bevezetésének tervezett menetrendje is aggályos. A Nat. 2020. január 31-i elfogadását követően, a jelen állásfoglalás megfogalmazásakor még nem nyilvánosak a bevezetendő kerettantervek, amelyek alapján az intézményeknek 2020. április 30-ig a változásoknak megfelelően felül kell vizsgálniuk a pedagógiai programjaikat. A Nat. 2020. szeptemberi bevezetéséig a pedagógusoknak fel kell készülniük az újonnan bevezetett tárgyak oktatására, az iskoláknak pedig be kell szerezniük a Nemzeti alaptantervhez igazodó tankönyveket is. Álláspontunk szerint mindezek teljesítését aránytalanul rövid idő alatt várja el a jogalkotó egy ilyen strukturális jellegű átalakítás esetében, így nem ad megfelelő felkészülési időt a jogszabálynak való megfelelésre. Elfogadásának formai hiányosságain túl, az új Nat. a tanítás szabadságát is korlátozza, amikor túllépi egy alaptanterv feladatkörét és az apró részletekig szabályozza a tananyagot.

Formához a tartalom: az Állampolgári ismeretek tantárgy bevezetése

A Történelemtanárok Egyletének állásfoglalásához hasonlóan üdvözöljük a 8. és 12. évfolyamokon bevezetendő, a mai magyar közoktatásban egyértelműen hiánypótló állampolgári ismeretek tárgyát. Úgy véljük, hogy ennek önálló, a történelem tárgytól független oktatása - a pedagógusok megfelelő felkészítését követően - jelentősen hozzájárulhatna a fiatalok politikai szocializációjához, és társadalomképük alakításához. Álláspontunk szerint azonban, az újonnan elfogadott Nat. legfeljebb a kormány politikai ideológiájához hú, fragmentált tudás közvetítésére képes, és nem alkalmas a közoktatásban tanulók demokratikus neveléséhez.

Az állampolgári ismeretek tantárgy tematikájából kiderül, hogy a Nat. megalkotásának körülményei előrevetítették annak szellemiségét is. A konzultáció, a részvétel és a különböző nézőpontok ütköztetése ugyanis nem csak az elfogadáshoz vezető folyamatból hiányoztak, de az állampolgári ismeretek tantárgy eszközei és céljai között sem kapnak igazán hangsúlyos szerepet.

Pozitív változás: az állampolgári ismeretek a 2018-as tervezetben

Az állampolgári ismeretek korábban nem alkotott önálló tanegységet, a történelem tantárgy keretein belül kapott arányos óraszámot az összes évfolyamon. Külön tárgyként elsőként a 2018 őszi, Csépe Valéria-féle Nat. tervezetben szerepelt Társadalmi ismeretek néven. Az új Nat. nagymértékben támaszkodik erre az anyagra, ugyanakkor sok helyen lerövidíti, átformálja azt.

Európaiság helyett honvédelem - Miben tér el a Nat. a szakértői tervezettől?

A 2018-as tervezettel kapcsolatban is fogalmazódtak meg szakmai kritikák, álláspontunk szerint ugyanakkor az nagyobb mértékben felelt meg az állampolgári neveléssel szemben támasztható kritériumoknak. A tantárgyi alapelvek és célok meghatározásánál a korábbi változat az egyén mindennapi boldogulására, társadalmi részvételére, szociális érzékenységének fejlődésére helyezte a hangsúlyt, míg az elfogadott Nat. az egyént elsősorban a család, a lokális közösségek és a nemzet részeként értelmezi. A 2018-as tervezet célja, hogy tanulók „a társadalmi kérdések terén probléma érzékeny, empatikus személyiségekké váljanak”, illetve „ismerjék meg a mai magyar társadalom rétegződését és mobilitási folyamatait, hogy reális és differenciált társadalomképpel rendelkezzenek”. Ezzel szemben az elfogadott tervezetben jelentősen nagyobb hangsúlyt kap a hazafias érzés kialakítása és az alapvető honvédelmi ismeretek elsajátítása.

A 2018-as tervezet részletesen fejti ki mindazokat a kompetenciákat, amelyeket e tárgy hivatott fejleszteni, valamint módszertani útmutatást is biztosít, amivel egyúttal támogatja is ezek megszerzését. Bemutatja a kooperatív/társas tanulás kiemelt jelentőségét ennél a tantárgynál: „a társas orientáló észrevételeit, javaslatait és tanácsait figyelembe véve a tanuló képes korrigálni álláspontját, véleményét, valamint módosíthatja, átértékelheti, felülbíráhatja döntéseit. A társas tanulás közösségi élménye növelheti önbizalmát, önbecsülését, egyúttal segítheti reális énképének alakulását”. Pozitív, hogy az elfogadott Nat. is megpróbálja tükrözni ezt a szemléletmódot, viszont az átfogó módszertani útmutatás helyett, csupán néhány kiragadott bekezdés utal a közösségi feladatvégzésre, annak lényegére, eszköztárára viszont már nem tér ki.

Az elfogadott Nat. szóhasználatában és szemléletében is jelentősen különbözik a 2018-as szakértői tervezettől. Míg a korábbi verzió nyelvezetében is az egyén társas környezetben való fejlődésére,

egymástól való tanulásra koncentrálni a konstruktív vitát és értelmezést helyezi a középpontba, amikor úgy fogalmaz, hogy a diák *társaival megvitatja, felismeri, kapcsolatot teremt, értelmezi vagy véleményt alkot* bizonyos dolgokról, addig az elfogadott Nat. számos helyen ezek helyett az *azonosítja, megismeri, megnevezi, ismeri* igéket használja. Merőben más a diák felé támasztott elvárás, ha azt úgy fogalmazzuk meg, hogy *társaival megbeszéli a nemzeti érzület sajátosságait* (..), mint amikor azt mondjuk, hogy *megérti a nemzeti érzület sajátosságait és a hazafiság fontosságát* (..).

A 2018-as tervezetben szerepelt az európaiság gondolata, amely az elfogadott Nat.-ban a honvédelemre cserélődött le. A Nat.-ban már a tárgy alapelveinek meghatározásánál hangsúlyossá válik a hazafiasság érzületének erősítése, valamint megjelenik a honvédelem mint állampolgári kötelezettség is. A 2018-as tervezetben is előtűnnek ezek a fogalmak és értékek, ugyanakkor teljesen más kontextusban: nemzetközi összefüggéseiben és 21. századi relevanciájában jelennek meg. Bár a 2018-as tervezet sem járul hozzá különösebben az uniós (állam)polgársági ismeretek megszerzéséhez, a szeptembertől alkalmazandó tantervből szinte ki sem derül, hogy azt az Európai Unió területén használják majd. Jól tükrözi ezt a 12. évfolyamon fő témakörként 2018-ban meghatározott „*Nemzet, nemzettudat. Lokálpatriotizmus, hazafiság, európaiság*”, amely az új Nat.-ban átalakult, és az *európaiság* helyére *honvédelem* került.

A család közösségi és társadalmi szocializációs szerepe ismertetésének mindkét anyag kiemelt szerepet biztosít a tantárgy céljainak és követelményeinek meghatározásánál. Fontos különbség viszont, hogy míg a szakmai tervezet fő témakör megnevezései között a „Család. Családi szocializáció” szerepel, a hatályos anyag szükségesnek érzi a hagyományos családmódel bemutatását is. Ez utóbbi a 12. évfolyamon lényegesnek ítéli - a család, illetve a családtagok szocializációs hatásának bemutatásán túl - azt is, hogy a diákok a párválasztás, a családtervezés fontos szakaszairól tanuljanak, valamint megismerkedjenek a „gyermekvállalás demográfiai jelentőségével” is. Álláspontunk szerint az állampolgári ismeretek tárgya demokratikus nevelés terepe, amely nem használható fel a kormányzat napi politikai üzenetek közvetítésére. A család fogalmának indokolatlan leszűkítése diszkriminatív és elvonja a diákoktól a lehetőséget attól, hogy a magyar társadalomban ténylegesen előforduló családok helyzetével (pl. az ún. „hagyományos” mellett az egyszülős családok, nem hagyományos családmódel szerinti családok, szivárványcsaládok stb.) is megismerkedjenek.

Az elfogadott Nat.-ban nem jutott hely a korábban még külön témakörként szereplő gyermekjogoknak és diákjogoknak sem, valamint a 8. évfolyamon választható projekt témák közül is kimarad a „Diákönkormányzat”, amely a diákok társadalmi szerveződésének állomásaként szolgálva az első részvételi, közösségi döntéshozatali élményt biztosíthatná a fiatalok számára.

Egy újabb tégl a falban: az állampolgári ismeretek tantárgya a Nat.-ban

Álláspontunk szerint az állampolgári ismeretek tantárgya jelenlegi formájában nem alkalmas a fiatalok demokratikus nevelésére és több szempontból aggályos. A tárgy célja alapvetően nem a kritikus, tájékozott, felelős állampolgár nevelése, hanem ideálképe a rendszer irányait és értékeit követő hazafi. Túl sok területet kíván egyszerre lefedni, módszertana pedig nem segíti célja elérését. Célként jelenik meg egyszerre a gazdasági és pénzügyi ismeretek szerzése, a hazafiasság, a honvédelem, a néprajz és a kulturális értékek megismerése, valamint az életpálya és a családi élet megalapozott megtervezése is. Ilyen nagy mennyiségű tananyag oktatása csak akkor férhet bele egy két évfolyamon, heti egy órában oktatott tárgyba, ha azt a pedagógus frontális módszerekkel adja át, így viszont a jellemzően időigényesebb részvétel alapú, csoportmunkára építő módszerek alkalmazása szükségszerűen háttérbe szorul. Ezen átfogó ismeretanyag átadását megkövetelő tárgy oktatását egyelőre a történelemtanárok feladatkörébe utalja, tőlük várja el, hogy ezeket az egymáshoz csak lazán kötődő területeket ilyen rövid idő alatt elsajátítsák és hitelesen közvetítsék a diákok felé.

Az új alaptanterv nem ad módszertani segítséget az állampolgári ismeretek oktatásához, és nem segíti a részvételi tanulást. Állampolgár képe nem a részvételről szól. A Nat. eszményképe szerint az osztályteremben nincs vita, nincs saját gondolat, nincs egymás értékelése, nincs közös gondolkodás: az új Nat. szerint ezek nem olyan értékek, amik meg kell, hogy jelenjenek a társadalomban. A tanuló érdeklődjön a közügyek iránt, de azokat ne kérdőjelezze meg, ne formáljon róla saját véleményt. Kapjon segítséget a felnőtt szerepek kialakításához, de azt úgy képzelje el, ahogy azt az alaptanterv készítői

gondolják. A diák nem aktívan vesz részt ebben a tanulási folyamatban, hanem úgy, mint oly sok más órán, megtanulja, hogy milyen a Nat. írói szerint a „jó állampolgár”.

A tantárgy jelentősen leszűkíti a tanár mozgásterét, és nem ad értelmezési lehetőséget a diáknak sem. A tantárgy céljaiból jól követhető a jelenlegi kormányzat politikai ideológiája. Az alaptanterv értékeli és kijelöli az irányt: az állampolgárok ismerjék honvédelmi kötelezettségeit és értsék meg a gyermekvállalás demográfiai jelentőségét. A tantárgy a nemzeti identitás erősítését tűzi ki célul és nem jelenik meg, hogy a diák megértse a nemzeti és az európai identitás közötti különbségeket vagy kapcsolódási pontokat és aztán választása szerint azonosuljon vele.

Menteni a menthetőt: az Amnesty International Magyarország javaslatai

A Nemzeti alaptanterv és azon belül az állampolgári ismeretek tantárgy, ebben a formában nem alkalmas arra, hogy ez alapján kezdődjön meg a tanítás 2020 szeptemberében, ezért javasoljuk, hogy azt vonja vissza a kormány és kezdeményezze az Alaptanterv újraírását, amely mind folyamatában, mind tartalmában legyen inkluzívabb a jelenleginél. A Nat. megírásánál a jogalkotó konzultáljon szakmai szervezetekkel, és vegye is figyelembe azok álláspontját. Elfogadása ne nyolc hónappal a tanév kezdete előtt történjen meg, hanem hagyjon megfelelő időt a felkészülésre, a kerettanterv megalkotására és a pedagógiai programok kidolgozására is.

Javasoljuk, hogy egy új tervezet kidolgozásánál a szakmai munkát végző munkacsoport merítsen nemzetközi szervezetek és más országok gyakorlataiból, illetve vegye figyelembe a vonatkozó uniós, illetve Európa Tanács által megfogalmazott ajánlásokat. Ez utóbbiak közül kiemelten fontosnak tartjuk az Európa Tanács chartáját a demokratikus állampolgárságra nevelésről és az emberi jogi nevelésről, mely dokumentumot 2010-ben fogadta el a Tanács 47 tagállama, köztük hazánk is. A charta fontos iránymutatást nyújt mind a formális, mind a nem formális állampolgári nevelés terén. Ebben kiemeli a demokratikus irányítás fontosságát az oktatási intézményekben, a civil szervezetek bevonásának szükségességét, valamint azt, hogy a diákok olyan ismereteket szerezzenek, amelyek felkészítik őket arra, hogy képesek legyen lépéseket tenni az emberi jogok, a demokrácia és a jogállamiság védelme érdekében.

Fontosnak tartjuk, hogy az állampolgári ismeretek önálló tantárgyként jelenjen meg ebben a következő alaptantervben is, azonban az módszertanában változatosabb, céljaiban pedig inkluzívabb legyen. A diákok kapjanak lehetőséget a valódi részvételre, a társaikkal való együttműködésre. Véleményünk szerint a kritikus gondolkodás és az aktív részvétel az állampolgárok alapvető tulajdonságai. Egy jól működő jogállamban, az állampolgár véleményt tud nyilvánítani közéleti kérdésekben, ismeri a független intézmények jelentőségét, és tudja, hogy milyen eszközei vannak a mindenkori hatalom ellensúlyozására. Ez az állampolgár életvitelét és döntéseit alapos és körültekintő ismeretekre alapozza, ismeri a nemzeti identitást és a lokális kulturális értékeket, de képes ezeket európai és globális kontextusban is értelmezni. Ismeri az állampolgári kötelezettségeit, de egyaránt tisztában van az emberi jogokkal is, valamint az ezek érvényesítéséhez szükséges eszköztár is rendelkezésére áll. Szerintünk ezt egy olyan tanterv tudja elősegíteni, amely egyaránt lehetőséget és teret biztosít a tanárnak és a diáknak az állampolgár fogalmának az értelmezésére, engedi és elősegíti a vélemények különbözőségét és ütköztetését.